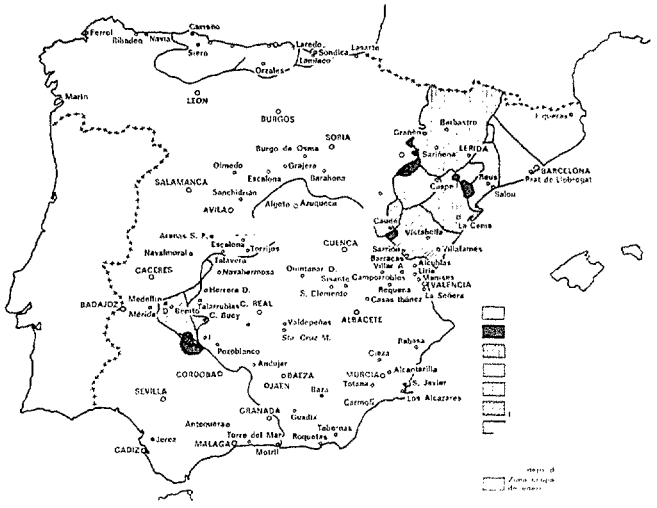
RECERCA JOVE

EL CAMP D'AVIACIÓ DE LA SÉNIA. RECORDS DELS ANYS DE LA GUERRA (1937-1939)

Ingrid Bellaubí Pallarés

Treball de recerca
2n de batxillerat, IES La Sénia

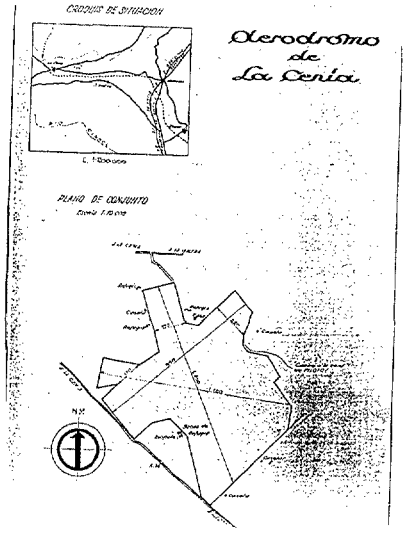
El tema del camp d'Aviació és força familiar per a mi. El meu pare és molt aficionat a recollir informació relacionada amb ell i sovint n'he sentit parlar. Per això vaig decidir fer el treball de recerca sobre aquest tema. No volia, però, utilitzar només allò que el meu pare tenia arxivat. Orientada per la tutora, vaig decidir recollir històries de la memòria de la gent gran del poble que s'han transmès oralment. Amb elles, volia esbrinar quin va ser l'impacte de l'existència del camp entre la població civil. Ja veureu que es mesclen informacions relacionades amb els militars amb d'altres que van ser més bé viscudes pel poble. He d'agrair al meu pare, José Ramón Bellaubí, a Joaquín Curto Roé i a Josefina Tomàs el temps que han invertit per explicar-me aquestes històries. En aquest article presento part de la informació recollida al meu treball de batxillerat. He combinat informació descriptiva i històrica sobre el camp amb fets o anècdotes més de caràcter personal.

Zona ocupada des de l'abril de 1937 fins el final de la guerra. Estan indicats els camps d'aviació més antics.

LA SÉNIA ALS ANYS 30

Com arreu del territori català, la Sénia va patir temps difícils a la dècada dels anys 30 del segle XX. La II República (1931-1936), la Guerra Civil i l'inici de la postguerra són tres moments emblemàtics que contextualitzen l'establiment i el funcionament del camp d'aviació, tema que ha ocupat la nostra investigació. Per a poder entendre i valorar aquest element tan important del nostre patrimoni cal, en primer lloc, fer un breu comentari sobre la situació del poble en aquell moment.

Plànol de camp

El 1935 l'alcalde de la Sénia era Juan Ferré Cortiella, un veí molt volgut pel poble que durant el seu mandat va engegar moltes iniciatives. Entre d'altres, va ser el que va manar construir les Escoles Velles. Era una persona volguda per la majoria, però malgrat això va patir l'exili. El poble tenia poc més de 3.000 habitants i es caracteritzava pel seu dinamisme. Hi havia tres escoles. Les escoles nacionals, mixtes, van canviar d'emplaçament just en aquest moment; estaven a l'actual Plaça de Mossèn Escoda i es van traslladar a la Clotada en ser inaugurat l'edifici nou que encara avui es conserva. La de les Germanes de la Consolació, al carrer Major, era privada i de xiquetes. La d'Ismael Carbó era també privada, però de xiquets.

L'agricultura era l'activitat econòmica predominant en aquest moment. Malgrat això, el comerç i la indústria anaven prenent força. Per citar alguns exemples, hem comptabilitzat dotze persones que es dedicaven al comerç de l'oli (Alfredo Almuni, Juan Ferré, Ramon Palau, Victoriano Serrà...). D'aquests, Ramon Palau exportava l'oli a l'estranger. De comerços, n'hi havia de variats: les rellotgeries d'Arrufat i de Godes, els quatre forns (de Ramon Cid, Bautista Cortiella, Joan Cortiella i José Ferré), cinc sabaters o espardenyers, sis carnisseries, tendes de roba, cinc lleteries, set cafès i tres

Magatzem prefabricat amb l'emblema de la J/88. L'any 1938.

Entrada del Castell de Martí actualment (2006).

tavernes, més de deu botigues de queviures, la confiteria de José Estrada de la Plaça, una cordelleria, una xocolateria, dos farmàcies, cinc ferreteries, dos ferralleries...

La indústria també estava en desenvolupament. A més de les fàbriques de paper, les de pinzells i les de llum, hi havia la fàbrica de sabó de Juan Tolós, la de gasoses de Joaquín Vicente... En aquest moment prenien una forta embranzida els fusters. Alguns començaven a fer mobles, com José Bellaubi Sans i Gerardo Verdera, avançant l'activitat que a la segona meitat del segle caracteritzaria l'economia local. A més dels fusters, hi havia persones reconegudes pel seu bon ofici. La gent gran recorden a ferrers com els Tena o als paletes Agustí Jornet i Tomàs Montfort. Les modistes Delfina Lucas, Josefa Lleixà i Alfredina Rius eren especialment apreciades, perquè com que no hi havia tendes de roba, cada família en tenia una de concreta.

Algunes persones eren especialment reconegudes per la seua professió. Així, s'anomena al banquer Ramon Palau, al corresponsal de periòdic Jaume Ferrer Bonet, al notari Diego Garcia, al practicant David Alvera i, com no, als metges Jaime Albesa, Hilario Cid, Daniel Llombard (Don Daniel) i Jaime Sabater.

El poble i la seua situació estratègica

El 18 de Juliol del 1936, en produir-se el cop d'estat, els rebels van aconseguir controlar les províncies del nord d'Espanya. Catalunya es va mantenir fidel a la República. Els fronts principals es van centrar en la línia que separava Catalunya i Aragó, el nord de Madrid i el front d'Extremadura.
A la zona de la Mediterrània, entre València i Barcelona no existia cap camp d'aviació. La Sénia estava situada a mig camí entre les dos capitals i també prop de les illes de Mallorca i Eivissa; a més, distava només 16 km de l'estació de ferrocarril d'Ulldecona. Aquests factors van ser importants perquè fos triada pel Ministeri de Defensa Republicà per construir-hi un camp d'aviació, suficientment gran perquè hi poguessin aterrar avions tant de caça com bombarders.

La zona triada per construir el camp va ser la situada a l'est de la població, perquè s'hi podia accedir amb facilitat. Els terrenys eren plans i només calia arrencar les oliveres que hi havia plantades.

EL CAMP D'AVIACIÓ

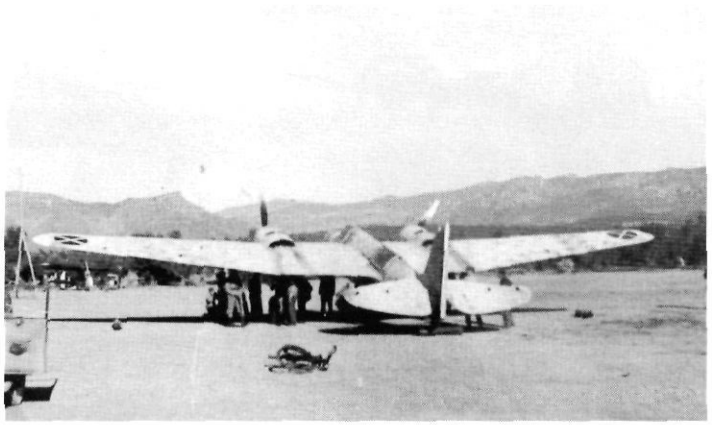
A la zona de la Mediterrània, entre València i Barcelona no existia cap camp d'aviació. La Sénia estava situada a mig camí entre les dos capitals i també prop de les illes de Mallorca i Eivissa.

Situació i delimitació

El camp d'aviació de la Sénia està situat a 3 km a l'est del poble, entre les actuals carreteres d'Ulldecona i de Santa Bàrbara. Les dimensions del camp són de nord a sud de 1.200m i d'est a oest 1.100m. Està format per tres pistes que es tallen: E-W 900, NNW-SSE 1.000 i NE-SW 750.
El terreny del camp és dur, no inundable, pedregós i arenós. També era potencialment ampliable, ja que tots els voltants del camp estaven envoltats d'oliveres. A les pistes d'aterratge, s'hi sumen un edifici de caràcter administratiu, dos barracons i dos casetes. La carretera més pròxima al camp, és la de la Sénia a Sant Rafel, situada a uns 200 metres del camp.

Construccions i equipaments

Una vegada construïdes les pistes, es van veure en la necessitat d'instal·lar-

Avió Tupolev SB-2 "Katiuska"

Avió Messerschmitt BF-109

hi tots els equipaments necessaris per al normal funcionament del camp d'aviació: oficines de vol, magatzems de manteniment, sistemes de comunicació, allotjaments i refugis. Es van distribuir entre edificis de nova planta, altres de ja construïts i barracons de fusta provisionals que a la fi de la guerra es van desmuntar.

L'edifici principal, d'oficines, estava a la part sud-oest del camp. La caseta de transmissions (coneguda com a *Casa Roé*) es va situar al nord-oest del camp. Per als magatzems de manteniment, a uns cinquanta metres a l'oest de l'edifici principal, van aprofitant una casa de camp propera. De refugis, n'hi havia un total de tres, situats al nord de camp. Els magatzems prefabricats es van desmuntar en deixar de funcionar el camp. Com a allotjament per a oficials i tropa es va utilitzar la propietat propera de les Coves o les Torres de Martí, a uns 3 km del camp. Era un edifici protegit i espaiós, que s'havia construït a finals del segle XIX. Hi havia també defenses antiaèries, utilitzades en l'estada dels alemanys.

Els tipus d'avions que van estar al camp

La tipologia va ser variada. En època Republicana hi ha documentats Polikarpov I-16 "Mosca", Tupolev SB "Katiuska", bombarder, Latecoere 28, González Gil. Durant l'estada de la legió Còndor hi va haver Heinkel-51, Messerschmitt BF-109, Junkers JU-87 "Stuka" , bombarder.

El camp d'aviació de la Sénia està situat a 3 km a l'est del poble, entre les actuals carreteres d'Ulldecona i de Santa Bàrbara. Les dimensions del camp són de nord a sud de 1.200m i d'est a oest 1.100m.

EL PERÍODE REPUBLICÀ

Les unitats republicanes al camp

Ja hem comentat que el camp el va construir el govern de la República. Es va donar per acabat el 9 de setembre del 1937. Les unitats aèries destinades a la Sénia van ser[1]:

Grup 24 de Bombarders Tupolev SB2 Katiuesques

- 1a. Esquadrilla – Francisco Gómez	Octubre 37
- 2a. Esquadrilla – Periera i Mendiluce	Gener 38
- 3a. Esquadrilla – Leocadio Mendiola	Desembre 37
- 4a. Esquadrilla – Jaime Mata Romeu	Gener 38

Grup 21 de Caces Policarpov I-16 Mosca

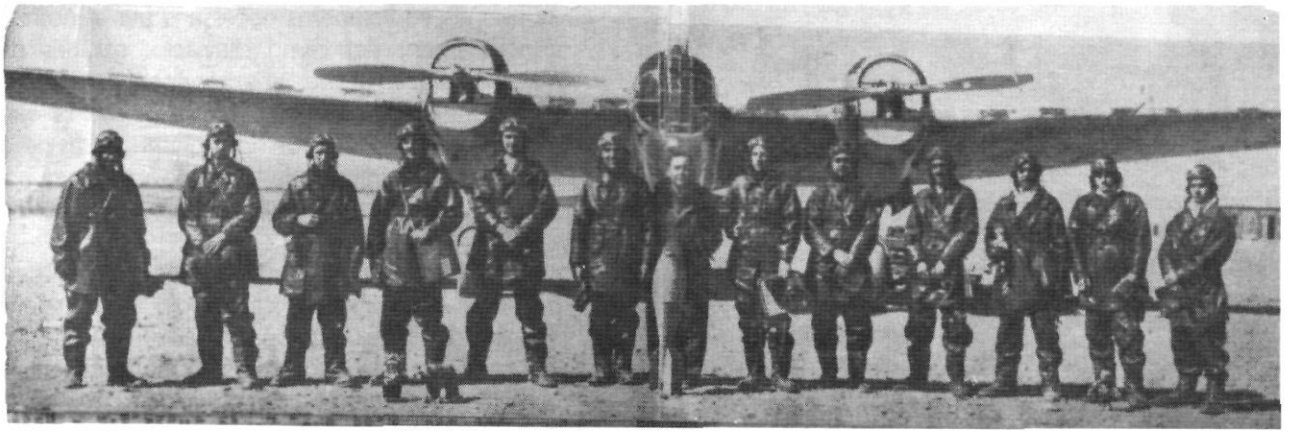
- 1a. Esquadrilla – Manuel Aguirre	Octubre 37
- 2a. Esquadrilla – Devochenko i Milafky	Octubre 37
- 3a. Esquadrilla – José M. Bravo	Octubre 38

El camp el va construir el govern de la República. Es va donar per acabat el 9 de setembre del 1937.

Fets i anècdotes dels Republicans

La gent més gran del poble recorda anècdotes que he anat recollint i que donen una visió més suau i quotidiana de la guerra. Una d'elles recull el procés d'instal·lació del camp. Descriu que un dia de principis de l'any 37 va venir un general republicà al poble; era moreno amb bigoti i no molt alt. Va parlar amb l'alcalde d'aquella època, Eduardo Cortiella Abella, i va dir que els horts que hi havia a la zona de la carretera que anava de la Sénia a Sant Rafel a la carretera de la Sénia a la Galera ara eren propietat de l'exèrcit. Des d'aquell moment, els seus subordinats van començar a arrancar totes

1 Els grups estan dividits pels tipus d'avions que utilitzaven. Les esquadrilles, pel comandant de cadascuna. Al costat, hi ha posat el mes i l' any que va començar a actuar al camp de la Sénia.

4ªEsquadrilla de Katiuskes (Tupolev SB-2) al servici del Capità Jaime Mata Romeu (6º per la dreta)

Emblema de l'aviació republicana

Cantonada de l'edifici del camp amb l'insígnia republicana

Quan el camp d'aviació va estar acabat, van començar a arribar-hi avions. La gent del poble, el primer dia que van venir els avions, van anar tots a veure com aterraven. Es van posar als voltants del camp, pujats damunt les oliveres per a veure millor els aparells.

les oliveres i a aplanar el terreny de la zona on havia d'anar el camp. Quan el terreny ja va estar arreglat van construir l'edifici i el refugi que avui en dia encara hi és. A l'edifici del camp dormien els oficials de guàrdia i la resta de personal, en tendes de campanya o a les cases de la gent de la Sénia.

Quan el camp d'aviació va estar acabat, van començar a arribar-hi avions. La gent del poble, el primer dia que van venir els avions, van anar tots a veure com aterraven. Es van posar als voltants del camp, pujats damunt les oliveres per a veure millor els aparells. Els primers avions que van venir eren uns caces de dos ales. Els republicans no tenien gens d'experiència de vol per fer aterrar els avions, i van haver de fer un munt d'intents; cada vegada que quasi ho aconseguien, l'avió es tornava a enlairar. Així, fer aterrar el primer avió els va costar més o menys un parell d'hores. La resta ho van tenir més fàcil. Al cap de pocs dies van arribar els Polikarpov I-16 i els Katiuskes. Aquests avions republicans marxaven a atacar els nacionals, situats a la zona de Castelló i València.

Una de les coses que més recorda la gent del poble d'aquest moment és el fet que un pilot rus anomenat Nicolas Bolochinco està enterrat al nostre poble. El dia 4 de novembre de 1937 al matí, hi va haver una alarma i ell va haver de sortir ràpidament amb el seu I-16. A l'enfilar la pista d'enlairament i donar gas al seu aparell, aquest no va traure suficient potència i, en intentar enlairar-se, es va estavellar contra les oliveres del final de la pista. Ell va resultar mort i va ser enterrat al cementiri. A la làpida, avui desapareguda, a més del seu nom hi havia gravada la falç i el martell, símbols del comunisme.

El dia 14 d'abril de 1938 la Sénia va ser ocupada per les tropes nacionals. Els republicans havien abandonat el camp. Només hi havien estat 8 mesos, però la infraestructura va continuar funcionant.

L'ESTADA ALEMANYA DURANT EL PERÍODE D'OCUPACIÓ NACIONAL

Les unitats alemanyes al camp

El 15 d'abril de 1938 la Legió Còndor va ocupar el camp d'aviació de la Sénia. Entre aquesta data i l'acabament de la guerra les unitats destinades que hi va haver van ser[2]:

2 El que hi ha al costat del nom de la unitat és el tipus d'avions que actuaven a les seues missions. Estaven dividits per esquadrilles i el que hi ha al costat és el tipus de símbol que utilitzaven per diferenciar-se un de l'altra. Al costat d'aquest, hi ha l'avió que utilitzaven cadascuna.

Desgraciat accident de Nicolas Bolochinco

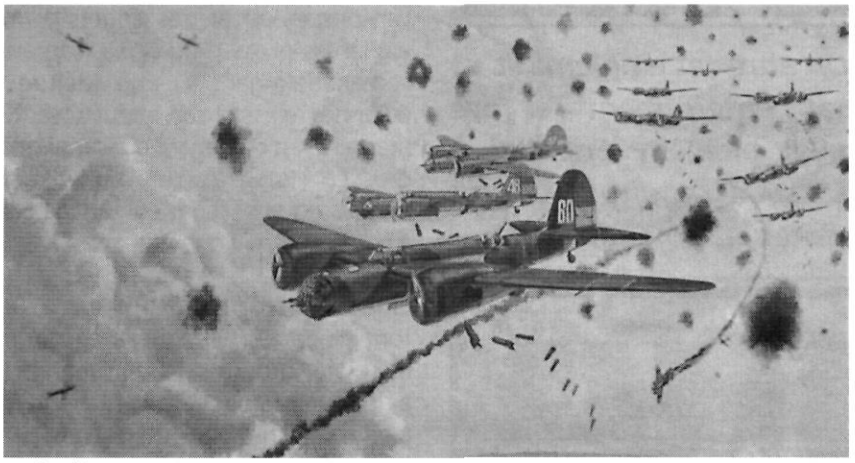

Emblema de la 2ª Esquadrilla de la J/88

Actuació de la banda de la Legió Còndor a la Plaça Major del poble

L'arribada dels alemanys va alterar el ritme quotidià de vida de la gent de la Sénia. Essent com era un nucli petit, la vida discorria amb pocs daltabaixos. El fet que coincidís amb el canvi de poder derivat de l'ocupació franquista, dels quals n'eren aliats, va marcar força la memòria col·lectiva.

Bombardeig a La Sénia

Grup de Caça J/88:

- Esquadrilla 1a. Holzauge-Maribu	Bf-109
- Esquadrilla 2a. Sombrero de Copa	Bf -109
- Esquadrilla 3a. Mikey Mouse	He-51 i Bf-109
- Esquadrilla 4a. As de Picas	He-51
- Esquadrilla 5a. Jolanthe (CERDITA)	Ju-87 Stukas

Grup de Reconeixement el Dimoni roig A/88

- Dornier 17 Bacalao

Fets i anècdotes dels alemanys

L'arribada dels alemanys va alterar el ritme quotidià de vida de la gent de la Sénia. Essent com era un nucli petit, la vida discorria amb pocs daltabaixos. El fet que coincidís amb el canvi de poder derivat de l'ocupació franquista, dels quals n'eren aliats, va marcar força la memòria col·lectiva.

Els alemanys van portar nous avions. Els primers que van aterrar al camp van ser els Heinkel He-51, aterraven al camp de quatre en quatre; es notava que els aviadors estaven molt més preparats que els republicans. Després d'aquests van portar uns caces molt moders els Messerschmitt Bf-109, anomenats "Fletxes". I finalment, van portar els caça-bombarders anomenats Stukas Ju-87, que els habitants del poble deien "Camells".

Els alemanys van portar distraccions i novetats. Una de les més comentades era la vinguda de noies per a entretenir-los a les Torres de Martí. Eren de Saragossa i les renovaven cada setmana. Al Club Modern feien cinema alemany totes les tardes i nits. També cada dia tocava la seua banda militar a la Plaça Major del poble, fent una petita actuació.

Un dels fets més recordats de l'estada de la Legió Còndor al poble va succeir el dia 16 de desembre del 1938, vuit mesos després de l'ocupació franquista. Els republicans van venir a atacar la Sénia. La Legió Còndor va posar un cinturó d'antiaeris al voltant del camp, servida per alemanys, i una segona línia d'antiaeris, servida per espanyols. Estaven situades a les finques de la Tanca, Molí Hospital i Mas de Menaca. Els que formaven aquesta darrera línia eren els coneguts com "Canaris", per la seua procedència. Quan van veure arribar els onze Katiuskes van abatre els dos primers, un d'ells pilotat pel Capità Francisco Gómez i el seu metrallador, el Tinent Victoriano Sánchez Catalán. Tots dos militars varen morir en estavellar-se l'avió prop del barranc de la Covalta, al terme municipal de Canet lo Roig. L'observador d'aquest avió, de matrícula BK-093, va salvar la vida saltant en paracaigudes i entregant-se al quarter de la Guàrdia Civil de Sant Jordi del Maestrat.

Un altre fet de tràgiques conseqüències, en aquest cas per a la població, el

Un altre fet emblemàtic va ser l'enterrament del jove pilot alemany Eric Beyer. La seua sepultura es pot visitar al cementiri.

Tomba d'Eric Beyer

Tomba d'Eric Beyer actualment

van protagonitzar tres xiquets del poble. Van anar al camp perquè volien ajudar els pilots. Aquell dia, cap aviador no tenia feina per a ells, així que van anar a jugar pel camp. Mentre jugaven van trobar una pilota petita de color negre i se la van endur. Quan van arribar a casa, un d'ells va traure un martell i van començar a picar al mig de la bola, que tenia un forat de color groc. La pilota era en realitat una bomba que va acabar explotant i matant a un dels xiquets i ferí greument a l'altre. El tercer es va salvar, perquè va sortir a veure un amic que passava pel carrer en aquells moments.

El fet més recordat del moment, però, va ser quan es va encendre foc al forn de *Saixes*. En aquella època, estava situat al carrer de Sant Joan, on ara hi ha Fotografia Nivell. Quan es va calar foc, la gent del poble va anar a ajudar per a apagar-lo i els alemanys, també. El van apagar tirant galledes plenes d'aigua. Després, quan va passar tot, els alemanys se'n reien, perquè "*saixes*" en alemany és una paraula ofensiva.

Un altre fet emblemàtic va ser l'enterrament del jove pilot alemany Eric Beyer. La seua sepultura es pot visitar al cementiri de la Sénia. És coneguda com la tomba de l'aviador alemany. El 8 de juny del 1938 el Tinent Eric Beyer va sortir en missió d'atac al front de Castelló. Va ser abatut i el seu avió, un Heinkel-51, es va estavellar prop de la localitat de Torre d'en Domènech. Tots els pilots alemanys, quan morien, es posaven en unes caixes segellades de zinc i es repatriaven a Alemanya perquè la seua família els pogués enterrar. Eric Beyer només tenia mare i el seu pare, també militar, havia mort feia uns anys. Quan ell enviava cartes a la seua mare li parlava de la Sénia dient-li que era un poble preciós, amb un riu d'aigües cristal·lines i un cel molt blau. Quan el cos d'Eric Beyer va arribar a Vigo per embarcar-se en un vaixell en direcció a Alemanya, la seua mare va dir que preferia que el seu fill estigués enterrat en aquest poble que a ell li pareixia tant bonic. Així que el cos d'Eric Beyer va girar cua i va tornar a la Sénia. El cos va arribar a la Sénia un mes i mig després de la seua mort, el 22 de juliol de 1938. Aquí no van acabar els problemes. El comandament de la Legió Còndor va decidir enterrar-lo al cementiri, però va aparèixer un problema de caire eclesiàstic. Eric Beyer era protestant i el mossèn del poble s'oposava que fos enterrat en un cementiri catòlic. El problema es va resoldre immediatament. El coronel cap de la J/88 va dir: "*O dóna l'autorització o l'afusello*". Beyer va ser enterrat amb tots els honors al cementiri de la Sénia.

DESPRÉS DE 1939

Un cop acabada la guerra, el camp d'aviació va perdre el seu sentit. Durant molts anys va ser un lloc d'excursió per a escolars i gent del poble. A poc a poc, però, els edificis es van anar degradant i les pistes omplint de malea. L'edifici principal va ser espoliat i se'n va veure afectada part de l'estructura. Els darrers anys s'ha revifat l'interès per recuperar aquest element del patrimoni municipal, coincidint amb els projectes de recuperació de la memòria històrica.

BIBLIOGRAFIA

- Institut de Història i Cultura Aèria, Madrid 1986. "*Aviones Militares Españoles*". 1ª Edició Desembre 1986.
- Elstob, Peter "*La Legión Cóndor España 1936-39*".. Primera Edició als Estats Units per Ballentine. Llibreria editorial San Martin. Puerta del sol, 6. Madrid-14
- Hidalgo Salazar, Ramon. "La Ayuda Alemana a Espanya 1936-1939".. Llibreria Editotial San Martin Madrid.
- Laureau, Patrick amb la col·laboració de Capilla, Santiago i Pereira, Enrique. "*La Aviacion Republicana Española*".
- Salas Larrazabal, Jesús. " *La guerra de España desde el aire*". Edicions Ariel. 1ª Edició 1969. Madrid. Dipòsit legal: B. 27.679-1971.
- Eine illustrierte Dokumentation. Karl Ries, Hans Ring "*Legion Condor 1936-1939*". 1980 Verlag Dieter Hoffmann, 6500 Mainz 41.

Fonts d'informació

- Bellaubí Cavaller, José Ramón.
- Tomás, Josefina.
- Curto Roe, Joaquim.